

O'ZBEK TILIDAGI O'ZBEK TERMINOLOGIYASI LUG'ATLARI

GISTOLOGIK TERMINLARINING IZOHI

MIRZAYEVA ZARNIGOR

Andijon davlat chet tillari instituti

2-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek terminologiyasi lug'atlarida gistologik terminlarning shakllanishi haqida so'z boradi. Shuningdek, maqolada mazkur masala yuzasidan muallif tomonidan bir necha misollar o'z ifodasini topgan.

Kalit so'zlar: gistologiya, gistologik terminologiya, atama, so'z, tibbiy termin.

Bugungi kunda terminologiya sohasidagi keng tarqalgan sinonimiya tilshunoslar tomonidan terminologiya taraqqiyoti va shakllanishining ilk davrlariga xos hodisa sifatida baholanadi. Ayni shu holatni o'zbek tili tibbiyot terminologiyasida ham kuzatish mumkin. Hozirgi vaqtda tibbiyot terminologiyasiga baynalmilal terminlarning kirib kelishi ham terminologiyaning boyishiga hamda sinonim terminlarning ko'payishiga sabab bo'ldi.

Masalan: gipertoniya – qon bosimining ko'tarilishi kabi.

Shuni aytish lozimki, "sinonimik terminlar" bilan umumadabiy tildagi sinonimiya tushunchalari o'rtasida katta farq bor. Sinonimiya nutqning badiiy, publitsistik uslublari uchun juda qo'l keladi, yozma va og'zaki nutqni bir xil takrorlardan ozod qiladi. Ma'lumki, birdan ortiq so'zning yozilishi jihatidan har xilligi, ma'no jihatdan esa o'zaro yaqinligi, bir xilligi yoki o'xshashligi ularning o'zaro sinonim bo'lishi uchun asosiy shart sifatida baholanadi.

So'zlarning ma'no munosabati orasidagi bir xillik, o'zaro yaqinlik va o'xshashligiga ko'ra sinonimlar ikki turga bo'linadi:

- 1) so'zlarning ma'no munosabati aynan bir xillikka asoslangan sinonimlar, ya'ni absolyut sinonimlar;
- 2) so'zlarning ma'no munosabati umuman bir xillikka asoslangan sinonimlar, ya'ni semantik sinonimlar.

So'zlarning o'zaro ma'no yaqinligi va o'xshashligi kabi masalalar semantik sinonimlar ichida aniqlanadi. Tibbiyot terminologiyasida ham sinonimiya, dubletlar, variantdoshlik xilma xil obyektiv va subyektiv sabablar natijasida yuzaga keladi va shu

jihtadan, tillarning terminologik tizimlarida sinonimiyani ham oqlash zarurati kelib chiqadi. Bu fikr olimi B. Oruzbayeva tomonidan quyidagicha ta'kidlangan: "Iste'molda bir ma'noli o'z va o'zlashma so'zlar mavjudligidan hosil bo'lgan terminologik sinonimiya ancha ko'proq uchraydi. Amalda dubletlardan to'la qutulish imkoniyati yo'q. Shunday ekan, terminologik sinonimiya milliy tillar uchun muqarrar holdir".

Terminologiyada sinonimiya hodisasi qanday? Sinonim terminlar qanday qilib yuzaga kelib qoladi? – degan savol o'z-o'zidan tug'ilishi tabiiy. Sinonim so'zlar bilan sinonim terminlar xarakter va tabiatiga ko'ra ham, yuzaga kelishida ham farq qiladi. Sinonim so'zlar uslubga ham, nutqqa ham xoslangan bo'ladi. Bir tushuncha yozma nutqda bir xil ifodalansa, og'zaki nutqda boshqacharoq ifoda etiladi. Terminologik sinonimlarda esa uslub hisobga olinmaydi. Ularning ma'nosi tushuncha va obyektga to'liq mos keladi. Shuning uchun ham ba'zi terminshunoslar bunday sinonimlarni terminologik dubletlar deb ham yuritishadi.

Masalan: zanjirli reaksiya – zanjirli harakat;

Mazkur parallel terminlar tibbiyot terminologiyasida bir ma'noda qo'llanilib, sinonim terminning paydo bo'lishiga qisman o'xshasa-da, ba'zi jihatlariga ko'ra undan farq qiladi va ma'noviy sinonimlarni yuzaga keltiradi.

Masalan: Zanjirli reaksiya – zanjirli harakat Zanjirli reaksiya – ikki yoki bir necha moddalar o'rtasida kechadigan va yangi moddalar hosil qiladigan o'zaro kimyoviy ta'sir; zanjirli harakat – ikki yoki bir necha moddalar o'rtasida kechadigan va yangi moddalar hosil qiladigan o'zaro kimyoviy ta'sirni umumlashtiruvchi harakat. So'zlarning, ya'ni birdan ortiq so'zning ma'no munosabati aynan bir xillikka asoslangan sinonimlar tilshunoslikda absolyut sinonimlar deb ataladi . Ularni ayrim tilshunoslar dublet deb ataydilar . Ba'zi ishlarda esa ma'nolari ayni bir xil sinonimlar mavjudligini aytish bilan cheklanilgan: uni absolyut sinonim deb ham, dublet deb ham atalmagan . Tilshunos M. Mirtojiyev ta'kidlaganidek, absolyut sinonim va dublet terminlar bir xil ma'noga ega. Bu terminlar ostida ifodalangan sinonimlar birdan ortiq so'zning semantik tarkibi ayni bir xil bo'lishini bildiradi . Ular absolyut sinonimlar hisoblanadi. Hamma tilshunoslar tilda absolyut sinonimlar borligini birday qayd etishmaydi.

Rus semasiologi D. N. Shmelev “Tilda absolyut sinonimlar bo‘lmaydi” , – degan fikrni ilgari suradi. Bir tushuncha ifodasining to‘liq va qisqargan shakllarda qo‘llanishi natijasida sinonim terminlar yuzaga kelishi mumkin. Mazkur holat bir komponentli terminlarga xos bo‘lib, qo‘llanishda qulaylik tug‘dirish uchun ataylab ixcham ko‘rinishga keltiriladi. Ammo har ikki holatda ham bir tushuncha ifodasi sifatida qo‘llanaveradi. Bunday absolyut sinonim terminlar, ya’ni leksik dubletlar zaruriyat tufayli, talabning taqozosi bilan yuzaga keladi. Bir konsepsiyani nomlash uchun bir nechta maxsus leksik birliklardan foydalanish muammosi uzoq vaqt davomida ham terminologiya, ham lingvistikaning boshqa sohalari tomonidan o‘rganilib kelinmoqda. Sinonimiya o‘ziga xos lingvistik hodisa sifatida tilshunoslikda leksik semantikaning bo‘limida o‘rganiladi va semasiologiya doirasida sinonimlarning semantik tuzilishi nuqtayi nazaridan tadqiq etiladi. Milliy (o‘zbekcha) va baynalmilal tibbiyot terminlarining lug‘aviy sinonimiyasini ham alohida olingan terminlar doirasida (anemiya-kamqonlika kabi), shuningdek, birikma terminlar (ularning tarkibiy qismi) doirasida ham kuzatish mumkin. Ba’zan baynalmilal terminlarni birikma terminlar tarzida tarjima qilish va ayni paytda ularni parallel qo‘llash natijasida terminologik sinonimiyaning aralash turi ham kelib chiqqan.

O‘zbek tilining tibbiyot terminologiyasida baynalmilal terminlarning aynan, tarjimasiz qo‘llanishi ba’zi o‘rinlarda o‘zini oqlasa-da, ona tilimizda aniq muqobillari bo‘lgani va ular ayni tibbiyot bilan bog‘liq tushunchalarni aniq ifodalagani holda baynalmilal terminlarni amaliyotga kiritish haqli e’tirozlarga sabab bo‘ladi. Boy yozma adabiyotga ega bo‘lgan tillarda baynalmilal terminlarning mavjud muqobillaridan va tilning ichki lug‘aviy imkoniyatlaridan to‘la foydalanish hamda tegishli terminlarni tarjima qilish eng to‘g‘ri yo‘l ekanligi tegishli manbalarda ko‘rsatib o‘tilgan. Ko‘pchilik baynalmilal terminlar terminologik talablarga aniqroq javob bera oladi. O‘zlashma terminlarning afzalliklari terminshunoslikka bag‘ishlangan qator ishlarda qayd etilgan. Rus tilshunosi L. Kutinaning bu haqdagi fikri ham e’tiborlidir: “Xorijiy til terminlari afzalligining eng oddiy dalili ularning baynalmilal xususiyatidir. Lekin boshqa bir dalil ham kam bo‘lmasa kerak: xorijiy til terminlarining muayyan til tizimlaridan alohida ajralib turishi, u bilan bog‘lanmasligi, ikkinchi va qo‘shimcha ma’nolarga bo‘linish ehtimolining yo‘qligi ham ularning afzalligini ko‘rsatadi. Ona tilidagi so‘z hali termin sifatida shakllanishi kerak,

xorijiy, o‘zlashma so‘z esa tayyor termin hisoblanadi”. Albatta, bu fikrga ham qo‘shilmay bo‘lmaydi. Biroq, baynalmilal terminlarning foydalanish ko‘lami kengligini hisobga olib, o‘zbek tilining etimologik jihatiga ko‘ra, terminologiyani sistem tahlil asosida tartibga solish kerak, deb o‘ylaymiz. O‘z va o‘zlashma qatlam terminlari ma’lum bir tushunchani anglatishda aniqlikni kasb etsa, har ikkisini ham muomalada bo‘lishi maqsadga muvofiqdir. Lekin, sinonimik qatorda aks etgan milliy termin ko‘p komponentli, murakkab bo‘lsa, anglatayotgan ma’noda chalkashliklarni yuzaga keltirsa, bunday holatda o‘zlashma terminga asosiy ilmiy termin sifatida qaraladi. Ko‘pgina terminshunos olimlar qayd etganidek, sinonim terminlarning yuzaga kelishini terminologiyada ijobiy hodisa deb bo‘lmaydi. Unga terminologik mezonlar buzilishining natijasi deb qarash lozim bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. The Terminology of Biotechnology: A Multidisciplinary Problem[Text]: Proc. of the 1989 Intern, chem. congr. of Pacific basin soc.PACIFICHEM'89 // Kurt L. Loening (ed.). Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag,1990. - 216 p
2. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Изде 5-е. М.: Книжный дом «Либроком», 2009. 256 с.
3. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Учеб.для ин-тов и фак. иностр. яз. — М.: Высш. шк., 1990. — 253 с
4. Dadaboyev H. O‘zbek terminologiyasi. o‘quv-uslubiy qo‘llanma. -Toshkent, 2019.- B.164
5. Чернявскес М.Н. Латенскес ягык с основы медеценскос терменологее. - М.: ЗАО «Шеко», 2011.- Б.183
6. Doza A. Исторея французского ягыка. - М.: Игд. енотр. лет., 1956. - 471 с
7. N.N. Goncharova Linguistic picture of the world as a object of linguistic description.- P.162
8. Bally Ch. Общая ленгвестека с вопросы французского ягыка. - М.: Игд. енотр. лет., 1955. - 416 с.
9. Энциклопедея лекарств. - М.: РЛС, 2011.
- 10.Гринев С.В. Введение в терминоведение. –М.: “Московский литсей”, 1993.- С.261